

ДАВИДЕНКО В. М.

здобувач

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Метою дослідження є обґрунтування розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві, визначення основних векторів досліджень аграрної та промислової інтеграції на мікрорівні. Автором наведені теоретичні основи розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві; узагальнено суть економічних законів агропромислової інтеграції; виокремлено напрями, що слугують мотивацією розвитку інтеграційних процесів у аграрній сфері; визначено три основні вектори досліджень аграрної та промислової інтеграції на мікрорівні. Подальші наукові дослідження мають спрямовуватись на розроблення методологічних підходів до розвитку інтеграційних процесів у сільському господарстві та визначення на цій основі їх економічної, соціальної та еколого-економічної ефективності.

Ключові слова: інтеграційні процеси, сільське господарство, агропромислова інтеграція.

ДАВЫДЕНКО В. Н.

соискатель

Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ**

Целью исследования является обоснование развития интеграционных процессов в сельском хозяйстве, определение основных векторов исследований аграрной и промышленной интеграции на микроуровне. Автором приведены теоретические основы интеграционных процессов в сельском хозяйстве; обобщена суть экономических законов агропромышленной интеграции; выделены направления, которые служат мотивацией развития интеграционных процессов в аграрной сфере; определены три основные вектора исследований аграрной и промышленной интеграции на микроуровне. Дальнейшие научные исследования должны быть направлены на разработку методологических подходов к развитию интеграционных процессов в сельском хозяйстве и определение на этой основе их экономической, социальной и эколого-экономической эффективности.

Ключевые слова: интеграционные процессы, сельское хозяйство, агропромышленная интеграция.

DAVUDENKO V. M.

researcher

National Research Centre «Institute of Agrarian Economics»

THE THEORETICAL BASIS OF INTEGRATION IN AGRICULTURE

The study aims to study the development of integration processes in agriculture, identifying key vectors of Agricultural Research and industrial integration at the micro level. The author of the theoretical foundations of the development of integration processes in agriculture; generalized nature of economic laws agro-industrial integration; singled out areas that serve as motivation for the development of integration processes in the agricultural sector; identified three main vectors of Agricultural Research and industrial integration at the micro level. Further research should be directed at developing methodological approaches to the development of integration processes in agriculture and determination of the basis of their economic, social and environmental and economic efficiency.

Keywords: integration processes, agriculture, agro-industrial integration.

---

davydenko.valeriy@gmail.com

Постановка проблеми. Становлення ринкових відносин в Україні характеризується здійсненням глибоких інституційних змін, тісно пов'язаних зі створенням сучасної ринкової інфраструктури, перебудовою економічних відносин, довготривалістю трансформаційних процесів економіки, посиленням впливу зовнішніх чинників на функціонування та результативність діяльності підприємств та організацій.

Головним завданням інтеграційних процесів у системі агропромислового комплексу є забезпечення скоординованої діяльності різних господарсько-правових структур, які беруть участь в організаційно-технологічному циклі виробництва певних видів готової до споживання продукції, спрямовуючи зусилля на економічну та соціальну зацікавленість кожної з них в одержанні високого кінцевого результату, в кращій організації та стабілізації сільськогосподарського ринку.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичне обґрунтування корегування інтеграційних процесів в середовищі ринку в умовах дисипативного розвитку в світовій теорії та практиці яскраво відображено в роботах економістів-лауреатів нобелівських премій – Мільтона Фрідмана та Майкла Портера. Сучасний стан інтеграційних процесів агропромислового підкомплексу та перспективи їх розвитку протягом останніх років привертають увагу багатьох вітчизняних дослідників. Серед авторів наукових розробок з цієї проблеми слід виділити таких вчених: Андрійчука В.Г., Березівського П.С., Бойка В.І., Данкевича А.Є., Коденську М.Ю., Кропивка М.Ф., Кузубова М.В., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Мостенську Т.Л., Нестерчук Ю.О., Саблука П.Т., Сьоміна Ю., Шпичака О.М. та ін.

Мета і методика дослідження. Метою дослідження є обґрунтування розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві, визначення основних векторів досліджень аграрної та промислової інтеграції на мікрорівні. Об'єктом дослідження є інтеграційні процеси в аграрній сфері. Предметом дослідження є сукупність теоретичних аспектів розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві.

В ході дослідження використано комплекс методів (аналізу та синтезу, монографічний та порівняння), що дозволило отримати науково обґрунтовані результати.

Результати дослідження. Будь-які процеси і суспільні явища, у тому числі і процеси агропромислової інтеграції, відбуваються у відповідності з об'єктивними економічними законами. Серед економічних законів, яким підпорядковуються інтеграційні процеси у сільському господарстві, доцільно виділити закони зростаючої дохідності, концентрації виробництва, синергії, ефекту масштабу, територіально-виробничого комплексоутворення (районування), скорочення витрат праці на подолання просторової віддаленості між елементами виробництва, ефективності територіального поділу праці, ефективності агломерацій [1, 2, 3] (рис. 1).

Досліджуючи теоретичне підґрунтя розвитку інтеграційних процесів у аграрній сфері було виокремлено декілька економічних теорій, які лежать в основі їх зародження та розвитку (рис. 2). Спершу відзначимо, що інтеграція – це поняття теорії систем, що означає зв'язаність дискретних елементів в цілісну структуру або процес, що спрямовується в даному напрямі. В понятійному сенсі економічна інтеграція проявляється через розширення і поглиблення виробничо-технологічних зв'язків, спільне використання ресурсів, об'єднання капіталів, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності та усунення бар'єрів у розвитку економічних відносин [8].

Уточнення сутності інтеграції з позиції неокласичної теорії дозволило виокремити три напрями, що слугують мотивацією розвитку інтеграційних процесів у аграрній сфері. Перший – зростання ринкової влади інтегрованих бізнес-структур внаслідок нарощування обсягів ринку. Другий – підвищення результативності діяльності агрофірм чи підприємств, що об'єднуються завдяки синергетичному ефекту системи [9]. Третій – примноження капіталу у довгостроковій перспективі.

Відповідно до неокласичної (технологічної) теорії (В.М. Гальперін, А. Маршалл, Дж. Робінсон, А. Сміт, Дж. Хікс, Й. Шумпетер) основна увага в компанії приділяється ресурсам, технології, виробничому процесу, виявленню залежності фінансового результату від цін на вхідні ресурси. Цільовий критерій – максимізація прибутку. У працях Р. Блейер, Д. Казерман, які також є представниками неокласичної теорії, крім зазначеного, інтеграція тлумачиться як спосіб значної економії від масштабу.

Теорія підприємництва розглядає підприємства, а відповідно і їх об'єднання, як сферу докладання підприємницької ініціативи та доступних ресурсів. Центральною ланкою бізнесу при цьому є підприємець.

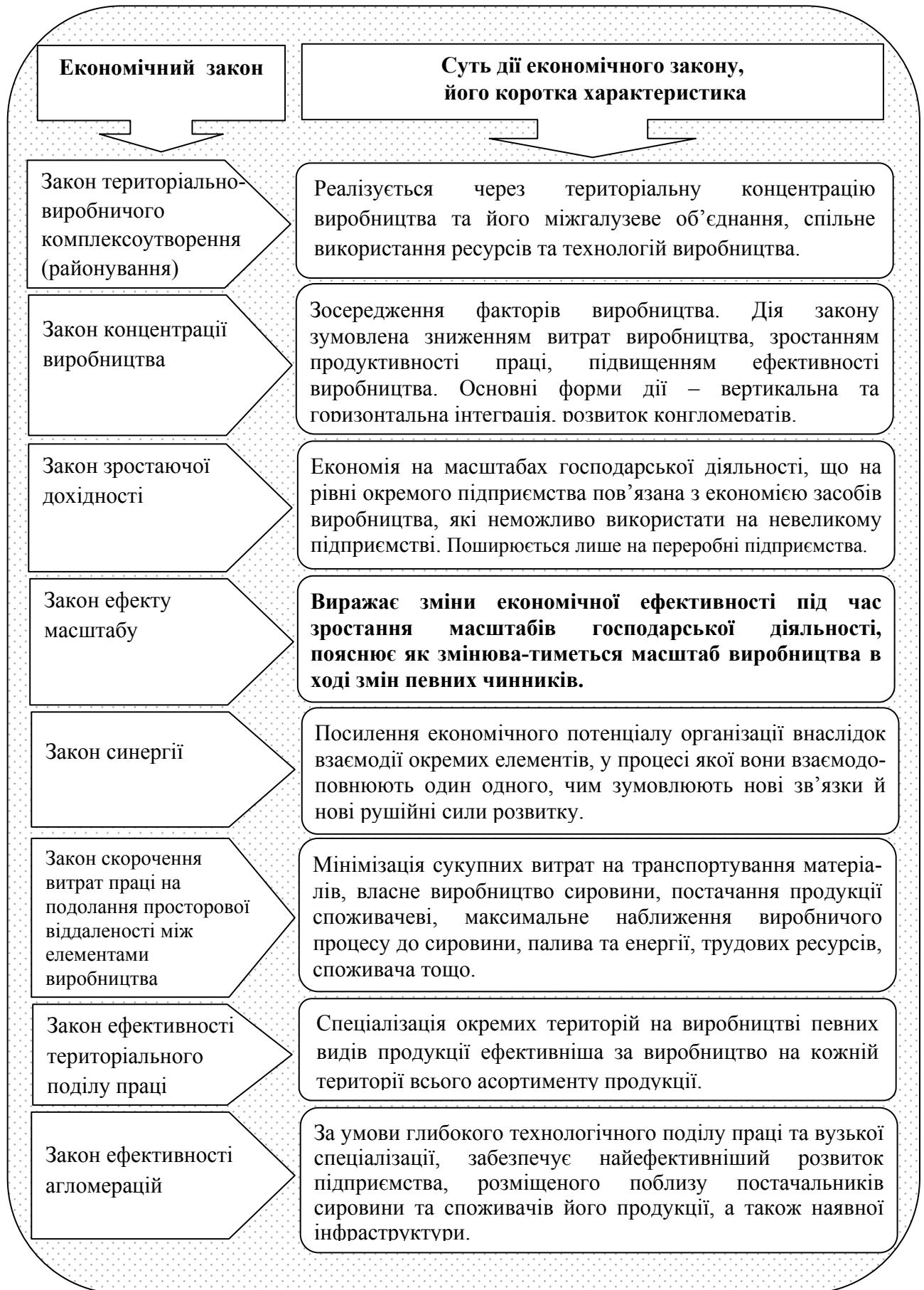
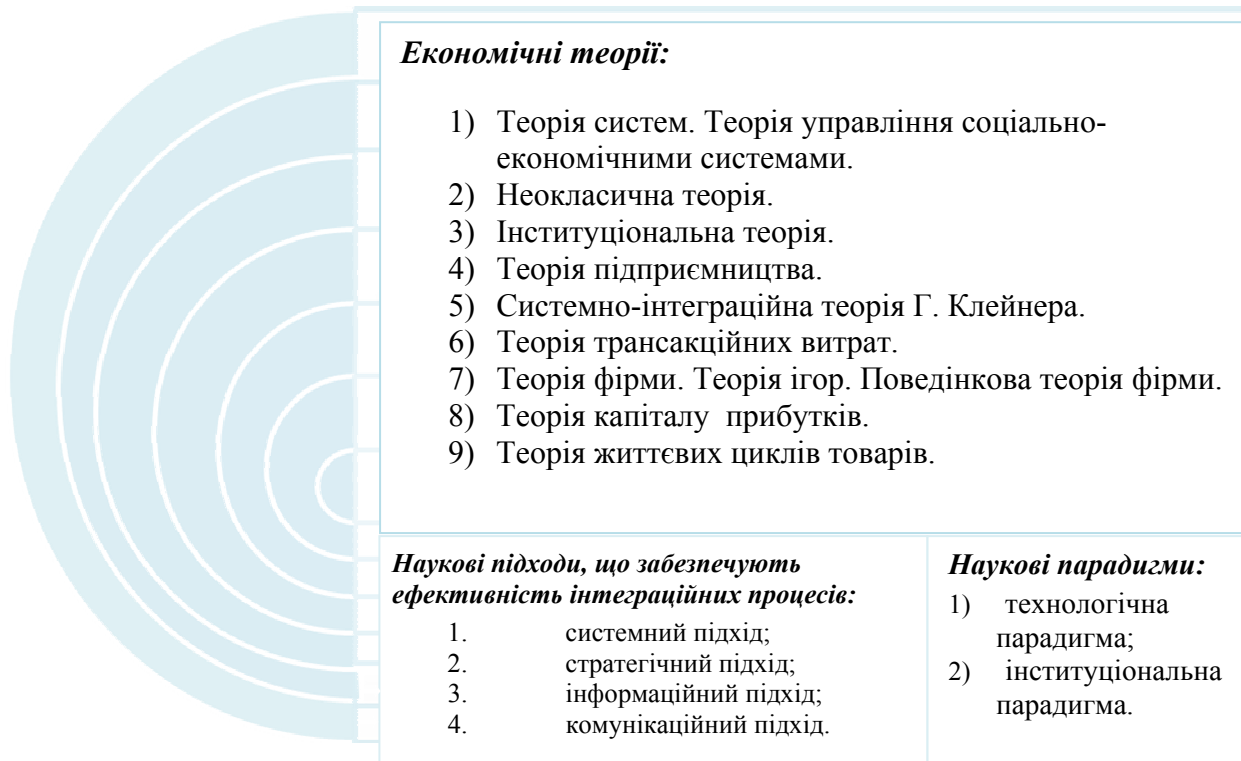

Рис. 1. Економічні закони розвитку агропромислової інтеграції (джерело: узагальнено автором на основі [4–7])

Рис. 2. Теоретичне підґрунтя забезпечення інтеграційного розвитку підприємств аграрної сфери

Теорія трансакційних витрат, розроблена в рамках неоінституціонального напрямку, пояснює вертикальну інтеграцію з точки зору існування витрат, пов'язаних із взаємодією між агентами на ринку. Основоположником цієї теорії є американський учений Р. Коуз. У своїй праці «Природа фірми» (1937 р.), він вперше звернув увагу на існування трансакційних витрат, усунення яких можливо завдяки існуванню фірми і вертикальній інтеграції. Р. Коуз вважав, що про інтеграцію можна говорити тоді, коли трансакції, які раніше відбувалися між окремими підприємцями, формуються всередині фірми [10]. У своїх працях Р. Коуз вказує на те, що завдяки створенню вертикально інтегрованої структури можна одержати суттєву економію на укладенні контрактів [11, 12], ведучи таким чином мову про скорочення трансакційних витрат.

Трансакційні витрати – ключова категорія усього інституційного аналізу, більш глибока сутність якої розкрита О. Вільямсоном у книзі «Економічні інститути капіталізму» в 1975 р. [13]. На відміну від інституціоналізму, неокласична теорія розглядала ринок як ідеальний механізм, у якому відсутня потреба враховувати витрати на обслуговування угод. О. Вільямсон довів: «Ідеальних механізмів не буває, а трансакційні витрати нагадують сили тертя, що гальмують економічні процеси і у ринкових, і в ієрархічних системах» [3]. Наслідком теорії вертикальної інтеграції, запропонованої О. Вільямсом, став поворот у розвитку тогочасної економічної думки, адже до цього злиття та поглинання розглядалися як негативні ефекти монополізації ринку.

Трансакційні витрати, так само, як і виробничі витрати, дозволяють реалізувати економію на масштабах діяльності, наприклад, за рахунок застосування стандартизованих договорів, спільного використання зібраної інформації тощо.

Поведінкова теорія фірми (біхевіористична) (Х.А. Саймон, І. Ансоф) розглядає підприємства і їх об'єднання як сукупність цілей та інтересів різних соціальних груп (персоналу, засновників, акціонерів і т.д.). Головне завдання – узгодити та збалансувати цілі усіх груп. Мета фірми відповідно до поведінки об'єктів і суб'єктів процесу виробництва – досягнення певного рівня за основними показниками. Серед них, крім прибутку, як правило, є обсяг виробництва, обсяг продажів, рівень рентабельності, якість продукції тощо.

Теорія ігор (Дж. Саттон) полягає в тому, що будь-яка фірма, організація, підприємство чи їх об'єднання вибудовують свою власну стратегію, тобто розглядають різні сценарії розвитку подій, використовуючи при цьому математичний апарат теорії ігор. Недоліком даної теорії є те, що вона не вивчає причини виникнення господарських структур та не досліджує їх роль в економіці.

Комплексно враховувати специфіку підприємства як відносно цілісної і самостійної соціально-економічної системи, що інтегрує в часі та просторі процеси виробництва (реалізації) продукції і відтворення ресурсів, запропонував Г.Клейнер в інтеграційній теорії підприємства. Сполучною ланкою між цими процесами і «портретом» фірми служить її потенціал – сукупність ресурсів та можливостей, що визначають очікувані характеристики її розвитку в тих чи інших реальних сценаріях зміни навколишнього середовища. Основний об'єкт прийняття рішень – розподіл ресурсів і зусиль фірми між нарощуванням потенціалу та його використанням, між відтворенням і виробництвом, між сьогоднішнім і майбутнім [1].

Значною мірою розвиток сучасних інтеграційних процесів, що мають місце у галузі сільського господарства, обґрунтовує теорія виживання підприємств (Айкс Б., Рітерман Р.). Відповідно до даної теорії, яку іменують «антиеволюційною», у перехідні періоди підприємству не завжди вдається пристосуватися до постійних змін зовнішнього середовища, насамперед, до коливань в номенклатурі та обсягах виробництва, а також фінансового стану постачальників і споживачів. Зв'язки між елементами господарської системи не завжди забезпечують стабільність її існування в цілому, таким чином основним завданням підприємств стає виживання. Мова йде за випадки, коли поступова і узгоджена із зовнішнім середовищем еволюція стає неможливою, а правила прийняття рішень на підприємстві, ледь сформувавшись, руйнуються під натиском стресових ситуацій, в яких занадто часто опиняється підприємство [2].

За результатами досліджень, опираючись на теорію фірми, життєвих циклів та теорію ігор, визначено три основні вектори досліджень аграрної та промислової інтеграції на мікрорівні:

- неокласичний підхід, що пояснює мотивацію підприємств до інтеграції підвищенням алокативної ефективності (розміщення ресурсів) та перспективами забезпечення монополістичних вигод і сприятливих технологічних умов для виробництва (ефект масштабу, усунення існуючих бар'єрів виходу на ринок тощо);

- інституційний підхід, який розглядає інтеграцію у контексті трансакційних витрат, відносин між агентами та досліджує міру впливу різних інститутів на ці відносини;

- підхід з позицій динамічних порівняльних переваг, який розглядає економічну інтеграцію у контексті адаптації до життєвих циклів продуктів і технологій.

Висновки. В цілому, агропромислова інтеграція являє собою форму концентрації виробництва, за якої відбувається не тільки укрупнення сільськогосподарського виробництва через механізми об'єднання, злиття чи поглинання однієї компанії іншою, а й створюються міцні виробничі зв'язки сільськогосподарських організацій з підприємствами переробної сфери, виробниками основних і оборотних засобів, організацій, що здійснюють виробничо-технічне обслуговування та постачають готовий продукт до кінцевого споживача. У цьому зв'язку подальші наукові дослідження мають спрямовуватись на розроблення методологічних підходів до розвитку інтеграційних процесів у сільському господарстві та визначення на цій основі їх економічної, соціальної та еколого-економічної ефективності.

Список використаних джерел

1. Клейнер Г.Б. Системно-интеграционная теория: структура и функции предприятия / Г.Б. Клейнер. – М. : ЦЭМИ РАН, 2005. – 97 с. – (Препринт / WP/2005/197).

2. Айкс Б. От предприятия к фирме: заметки по теории предприятия переходного периода / Б. Айкс, Р. Ритерман // Вопросы экономики. – 1994. – № 8. – С. 31–39.

3. Корнилюк Р. Мічені Нобелем: вертикальний інтегратор Олівер Вільямсон / Роман Корнилюк // Економічна правда. – 2 квітня 2010. – С. 4.

4. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві : монографія / Ю.О. Нестерчук. – Умань: Видавець Сочінський, 2009. – 372 с.
  5. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1 / редкол. : С.В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
  6. Розміщення продуктивних сил України : підручник / [Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрика] ; за ред. Є.П. Качана. – К. : Вища школа, 1997. – 375 с.
  7. Черевко Г. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози [Електронний ресурс] / Г. Черевко, А. Колодій // Аграрна економіка. – 2012. – № 3-4. – Т. 5. – Режим доступу : file:///C:/DOCUME~1/3C53~1/MIC/LOCALS~1/Temp/ae_2012_5_3-4_3.pdf.
  8. Уколова Н.Ю. Развитие форм интеграции промышленных предприятий на рынке замороженных продуктов российской федерации : автореф. дис. на соис. уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Уколова Наталия Юрьевна. – М., 2007. – 24 с.
  9. Головин Н.А. Концептуальные положения управления интеграционными процессами в межотраслевых продуктовых подкомплексах АПК / Н.А. Головин // Весник Удмуртского университета. – 2012. – Вып. 4. – С. 20–25.
  10. Coase R.H. The nature of the firm / R.H. Coase // *Economica*. New Series. – 1937. – V. 4. – № 16. – P. 386–405.
  11. Коуз Р.Г. Природа фирмы [Електронний ресурс] / Р.Г. Коуз // Вехи экономической мысли. Т. 2. Теория фирмы / под ред. В.М. Гальперина. – СПб : Экономическая школа, 1999. – Режим доступу : http://economicus.ru/cgiise/gallery/frame_rightn.pl?type=in&links=./in/coase/works/coase_w1.txt&img=works_small.gif&name=coase
  12. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; [пер. с англ. Б. Пинскера]. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
  13. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, “отношенческая” контракция / Оливер И. Уильямсон / [науч. ред. и вступ. ст. В.С. Катькало] ; пер. с англ.]. – СПб : Лениздат, CEV Press, 1996. – 702 с.
-